

Posudek disertační práce PhDr. Štěpána Balíka Fenomén Žida v polštině a češtině a také v polských a českých anekdotách v kontextu literatury I. poloviny 20. století

Autor disertace si vytyčil náročný úkol sledovat obraz Žida ve dvou západoslovanských jazycích, češtině a polštině, a v anekdotách s tematikou židovství v obou národních literaturách medializovaných v těchto jazycích. Východiskem mu byla metodologie založená na pojmovém aparátu kognitivní lingvistiky a sociologie kultury pracující s pojmem „stereotyp“ (heterostereotyp a autostereotyp). Teoretický přístup vycházel ze tří axiologických hledisek dělících materiálů do tří hlavních opozic: člověk – živočich, užitečnost – neužitečnost, katolík – nekatolík. Tu se nabízí otázka, zda rozvržení těchto kategorií vyplývá z nutného a dostatečného principu jejich členění. První opozice zřetelně spočívá na filosoficky antropologické diferencii; druhá však je založena na principu pragmatickém, jehož filosofický koncept je ve srovnání s první opozicí širší a zároveň neurčitější. Třetí opozice se opírá o rozlišení konfesionální, které spadá jednak do užší oblasti religionistiky, jednak do oblasti sociologie náboženství. Dá se tedy říci, že základní hlediska, na nichž práce spočívá, představují poněkud nesourodý soubor, který může naplnění cílů práce někdy spíše znesnadňovat, než aby je vyjasňoval.

Autor se po vzoru předchůdců primárně zaměřil na problematiku židovství jako sociálně kulturního jevu, jak se promítá v jazyce. To ho vedlo k využití tzv. „jazykového obrazu světa“ jako rámce pro ukotvení srovnávací koncepce židovství v obou jazycích a v jejich anekdotických formách. Jazykový obraz světa je pojem, jenž vytváří předpoklady k vytvoření pojmových stereotypů umožňujících obyčejnému člověku uspořádat okolní svět do přehledných, myšlenkově stabilizovaných útvarů, stereotypů, jichž běžně používá v každodenním řečovém styku. Dalo by se říci, že tím autorova pozornost přesahuje do dalšího vědního oboru, do etnografie (a tím komplikuje oblast, která by měla tvořit metodologickou základnu práce).

V první, teoretické kapitole, která nese poněkud svérázný titul „Židle a Židé ve světle stereotypu – teoretický úvod“ se autorovi staly východiskem jednak polské práce prof. Bartmińského a některé další práce (např. Vaňková) vycházející z metodologie kognitivní lingvistiky; tu autor kombinuje s přístupem psychologickým (Nakonečný) pracujícím rovněž s pojmem stereotyp, jehož definici částečně přebírá. Rozlišuje tento pojem od lingvistického pojmu, který se podle autorova názoru někdy spojuje spíše s problematikou člověka na rozdíl od věcné roviny (kde někteří autoři užívají pojmu prototyp). Poměrně rozsáhlou pasáž věnuje Balík na podporu výkladu pojmu „židovství“ sémantickému poli výrazu „židovitost“, který však s tématem souvisí pouze ilustrativně a text relativně zatěžuje (pokud vůbec je třeba, bylo by lépe ho umístit do poznámky).

Výklad sám, který se pohybuje na úrovni jednotlivých příkladů a ukázek, však k teoretickému zobecnění nesměřuje přímočaře, spíše téká z jedné tematické oblasti do druhé (od kulturních stereotypů k antropocentrismu, od opozice založené antropologicky k opozicím pragmatickým a obecně sémiotickým, k vnímání lidského těla apod.). Celá kapitola zanechává dojem ne zcela dopracovaného teoretického konceptu, jak dosvědčují odkazy na různé zdroje, které ne vždy jsou kompatibilní – například možnost využití kulturních stereotypů při práci se uměleckými díly v sobě skrývá rozpor se specifíčností uměleckých textů, která je protikladná vůči stereotypizaci; snaha zapojit filosofické výklady Patočkovy do konceptu jazykového obrazu světa působí trochu násilně atd. Ostatně sám autor přiznává, že jeho výklad může vzbuzovat u čtenáře jistou netrpělivost (str. 30: „Čtenář ve snaze sledovat nit autorova výkladu se již jistě stává netrpělivým“), neboť výklad až do situace, kdy dospívá k expozici jazykového obrazu světa, nenabízí jasnou myšlenkovou linii, která by směřovala k teoretickému vymezení stereotypu Žida a židovství, a působí poněkud neurovnaně.

Solidněji působí kapitola Historie a stereotypy, kde autor usiloval o historický obraz židovství a jeho stereotypů – i když ani zde neprokázal zcela originální přístup (jak si byl zřejmě sám vědom, když napsal: „Je třeba předeslat, že tato kapitola nezahrnuje žádnou objevnou tezi...“). Nicméně se mu zde podařilo výklad „ukáznit“ a soustředit k základním otázkám vymezeným pro tuto kapitolu, takže se dá říci, že podává relativně ucelený obraz proměn problematiky židovství ve vymezeném období 1899-1939. Jak naznačují odkazy na odbornou historickou literaturu, srovnání poměrů v obou zemích, kam lokalizoval své téma, překračuje rok 1899 vymezující spodní mez časového rámce práce – a autor sám to dokládá na řadě příkladů, přesahujících hluboko do 19. století. Sám hovoří to tom, že v Čechách by bylo třeba se vrátit do šedesátých let 19. století. Tehdy se pozice židovství v českých zemích začala podstatně měnit vlivem narůstajícího českého národního sebevědomí a se vzrůstem napětí mezi českým a německým živlem v rámci rakouského mocnářství ve vztahu k menšinám, včetně židovské, která – jak autor práce sám ukázal – začala kolísat mezi oběma tábory. Sympatické je, že autor nepřímou polemizuje se zjednodušujícím pojetím pojmu „antisemitismus“ v kulturně historických výkladech a navrhuje ho nahradit pojmem „etnocentrismus“. Rovněž je pozitivní, jak využil rozdíl mezi sociálním pozadím české a polské společnosti (význam šlechty v Polsku) pro specifikaci rozdílů při utváření fenoménu židovství, naznačený v sociologických analýzách věnovaných postavení Židů v Polsku (o prioritním zaměření jeho práce na Polsko svědčí i rozsah oddílů věnovaných v této kapitole jednotlivým teritoriím: českým zemím – 11 stránek a Polsku – 24 stránek). Jakkoli lze říci, že tato druhá kapitola představuje vlastní jádro celé práce, přece jen by bylo pro budoucnost užitečné propojit historický výklad těsněji s širší problematikou jazykové kultury a s jejím dosahem pro sociálně kulturní procesy.

Ve třetí části nazvané Fenomén Žida v jazyce se projevuje jistá autorova nerozhodnost mezi lingvistickým a literárním přístupem: odkazy na beletrii se prolínají s lingvistickými ukázkami sémantiky výrazů „Žid“ a „židovství“ v různých variantách. Zde se uplatňuje opozice „nás“ – „cizí“ modifikovaná v úvodu (člověk- živočich; užitečnost - neužitečnost; katolík – nekatolík). Ukazuje se ovšem, že zvolené opozice míří spíše do oblasti etnografické než lingvistické. Členění na vnitřní (implicitní) obraz (fenomén Žida a židovství) a vnější (explicitní) židovství, jímž autor chápe výslovné uvedení výrazů spojovaných s výrazy Žid a židovství v příslovích a rčeních (poznámka: Čelakovského práce se nejmenuje Múdroslaví, ale Mudrosloví) slouží k projasnění metody práce. I tu se však projevuje jistá autorova metodologická nerozhodnost, když volí příklady z různých oblastí jazyka a literatury, jejichž korespondence s opozicemi vymezenými v úvodu se někdy ztrácí z dohledu.

Poslední část věnovaná židovským anekdotám prokazuje určité meze autorova přístupu projevující se v tom, že se ne vždy dokázal vyrovnat se specifícností předmětu (tj. s tím, že jde o útvary literární, přesněji řečeno o útvary, které mají svůj základ v slovesnosti orální). Zde se nabízela celá řada inspirativních možností počínaje studii o orální slovesnosti, která by mu mohla hlouběji ozřejmit specifícnost tohoto řečového projevu a její souvislost s kulturními stereotypy (tu by bylo možné širě porovnat autentické orální záznamy s literární podobou anekdot v knižních edicích) a konče pracemi o žánru anekdoty, jejichž příklad nalézáme třeba u A. Jollese v knize Einfache Formen. V ní se tento autor mimo jiné zamýšlí nad funkčními rozdíly satirického a ironického komična v anekdotě. Balík sice věnoval „poněkud delší úvod“ problematice židovské anekdoty, ale přece jen zůstal v zajetí lingvistického a formálního přístupu, funkční přístup zde není propracován. Srovnání knižních souborů židovských anekdot zpracovaných dvěma polskými (Tuwim, Safrin) a dvěma českými autory (Poláček, J. R. Pick) zůstalo v jeho práci omezeno hlavně na paralelní prezentaci textů, jíž schází pokus o detailnější analýzu. Analytické konfrontace nepřekračují většinou rovinu tematickou, respektive motivickou. Metodologickým základem je rozlišení heterostereotypu a autostereotypu; v případě anekdoty se ovšem zdá, že zde chybí hlubší

zřetel k umělecké povaze anekdotických textů, které – ve smyslu žánrového určení stereotypy zesměšňují, odhalují je v jejich strnulosti.

Balíkova práce při vší snaze o aktuální uchopení problematiky v souladu se současnými vědními přístupy (zřetel k menšinám a k jejich sociálnímu vyloučení, snaha využít přístupů kognitivní lingvistiky atd.) je zatížena jistou nejasností východisek i cílů; z práce není zcela zřejmé, na jaké půdě se autor chce pohybovat – zda na půdě lingvistiky, etnografie, psychologie, sociologie či literární vědy. Základem je patrně přístup lingvistický, ale postrádá metodickou důslednost a také ostatní průvodní hlediska nejsou vždy odpovídajícím způsobem rozpracována. Pro eventuální publikaci doporučuji zřetelněji ujasnit východiska a cíle, metodologicky práci ukázat a zvolit za výchozí hledisko buď problematiku jazykovou, nebo problematiku sociálně kulturní a etnografickou. Možné by bylo také zaměřit se širše na otázky zpracování tématu v umělecké literatuře (ta ovšem nabízí mnohem bohatší repertoár možností než jsou židovské anekdoty). Práce – nehledě na drobné výpadky v úpravě a překlady – v zásadě odpovídá požadavkům na doktorskou práci.

V Praze 17. 7. 2011

Prof. PhDr. Aleš Haman, DrSc.

Posudek na disertační práci Štěpána Balíka *Fenomén žida v polštině a češtině a také v polských a českých židovských anekdotách v kontextu literatury první poloviny 20. století*

Štěpán Balík si ve své práci zvolil téma, které překračuje hranice jedné literatury a navíc i téma interdisciplinární. Potřeboval k němu nejen důkladnou znalost dvojí jazykové kultury (české a polské), ale musel také studovat souvislosti historické, obecně kulturní, demografické a jiné. Samo téma židovství v jazyce a literatuře v letech 1899 až 1939, jimiž se autor především zabývá, totiž takové souvislosti implicitně vyžaduje. Židé sice žijí ve střední Evropě už tisíc let, hebrejšтина se na našem i polském území používala jako literární jazyk dříve než čeština a polština, ale jak je známo soužití Židů s většinovým obyvatelstvem a jinými náboženskými a etnickými skupinami nebylo idylické. Někdy byli vítáni se sympatiemi, ale mnohem častěji s předsudky, docházelo ke konfliktům, na něž pravidelně doplácelo početně a mocensky slabší židovské společenství. Po vypovězení Židů ze Španělska a Británie a jejich krutém pronásledování v Rusku se stávala právě střední Evropa místem s početnými židovskými komunitami (jak uvádí Štěpán Balík, na přelomu 19. a 20. století byly největšími středisky evropských Židů Varšava a Vídeň). Brutální a systematické vyhlazování Židů nacisty za druhé světové války (jemuž jenom v Polsku padlo za oběť 3 miliony lidí) a poválečný latentní a někdy i zjevný antisemitismus komunistického režimu tyto židovské komunity v naprosté většině rozmetal. Tím důležitější je úsilí po rekonstrukci zmizelé židovské kultury a pátrání po jejích stopách.

Je třeba říci, že Štěpán Balík patří k těm mladším badatelům, jimž se toto úsilí daří. S přehledem se pohybuje v kontextech obou kultur, polské a české, a je vybaven dobrými znalostmi historickými. Právě rozdílná minulost polských a českých Židů (a v prvním případě také diference mezi pruským, ruským a rakouským zábohem Polska v dlouhém devatenáctém století) se výrazně promítají i do jazyka a literatury. Balík měl šťastnou ruku, když si jako metodický nástroj zvolil kognitivní lingvistiku, která se v posledních letech pozoruhodně rozvíjí v Polsku (Jerzy Bartmiński) i v Česku (Irena Vaňková). Ta mu umožňuje překročit úzce lingvistický výzkum směrem k jazykovému obrazu světa (což je právě pojem polské kognitivní lingvistiky) a etnickým stereotypům, které se v obrazech Židů v češtině i v polštině objevují. Podoby Žida v jazyce i v literatuře popisuje na základě několika významových pólů, především na ose člověk vs. zvíře, užitečnost vs. neužitečnost, katolík vs. nekatolík.

Práce se tak přibližuje literárněvědné imagologii, která na literárních textech zkoumá auto- i heterostereotypy. (Poměrně vágní pojem antisemitismus přitom Balík nahrazuje stejně jako brněnská etnografka Lucie Uhlíková jasněji vymezeným pojmem entocentrismus. Umožňuje to mimo jiné mluvit také o židovském menšinovém etnocentrismu.) Přímo k literatuře Balík přechází v závěrečné kapitole, která konfrontuje čtyři dobové soubory polských a českých židovských anekdot, mj. Tuwimových a Poláčkových, a pracuje také s texty dalších autorů (Neruda, J. M. Langer, Voskovec a Werich, Dousková). Další dokladový materiál je převzat z dostupných slovníků, z beletrie i odborné literatury a částečně i z terénního výzkumu.

Bylo by možné uvést řadu pozoruhodných dokladů Balíkových analýz. Například výrazy převzaté do češtiny z hebrejštiny (příp. z jidiš nebo židovské němčiny), které se týkají karetních her a zvláště mariáše (viz také Poláček a židovské anekdoty), argotické výrazy a motivace těchto výpůjček, polská citoslovečná přejímka "aj waj" a její souvislost s původním "oj vej", německým "Weh" a s českým "ouvej", používání aspirace v negativní charakteristice Židů (v češtině se dnes objevuje spíše ve vtipech o Romech), polský i český stereotypní obraz Žida jako špatného vojáka jako falešná racionalizace atd.

Autor souhrnně konstatuje, že v češtině lze u negativních heterostereotypů zaznamenat takřka arbitrární záměnnost Žida a Roma. Naproti tomu stereotyp Žida jako "cizího" v naivním polském obraze světa je zdá se stále živý. Tyto rozdíly jsou nepochybně výsledkem odlišných kulturních podmínek a různého historického vývoje (v českých zemích a zvláště v Čechách docházelo k intenzivní asimilaci židovských obyvatel, zatímco v Polsku zůstávala mezi polskou a židovskou společností bariéra).

Tím, že se práce dotýká různých humanitních vědných oborů, si Štěpán Balík pochopitelně ztížil svoji pozici. Může být podroben kritice specialistů z několika stran. Domnívám se však, že takový přístup by nebyl férový ani obhajitelný. Za mnohem podstatnější považuji skutečnost, že práce přináší nové poznatky a může být inspirující pro jazykovědce, literární vědce, etnografy i judaisty.

Disertační práci Štěpána Balíka lze vytknout spíše stylistické a věcné drobnosti. Například výraz "se odbyla" ve smyslu "se konala" ("Fidlovačku, jejíž premiéra se odbyla 22. 12. 1834...") asi právem můžeme označit za polonismus. Viditelným lapsem je věta "Opětovný nástup pročeských tendencí přichází opětovný nástup pročeských tendencí v 70. letech 19. století." (str. 46) Místo najdeme v textu překlady jako např. "překladetelská" (str. 96), "naleží"

"famiantský" zákon (str. 43) mělo být
"jistiě famiantský".

(tamže), "diserace" (str. 166), "umoristické" (177), "Hrdlí orli" (tamže). Odkaz Pařík 1992 není zachycen v soupisu literatury.

Domnívám se, že vznikla velmi kvalitní práce, Autor se výborně orientuje v rozlehlé literatuře hned několika disciplín a dokáže dobře a výstižně formulovat. Jeho práce ukazuje na jedné straně náročnost, ale na druhé straně i produktivitu mezioborového zkoumání. Zároveň autorovi otevírá další možnosti vědecké práce hned v několika směrech.

Jako oponent velmi rád doporučuji disertační práci Štěpána Balíka k obhajobě.

31.8. 2011

Jiří Holý

Posudek disertační práce PhDr. Štěpána Balíka *Fenomén Žida v polštině a v češtině a také v polských a českých židovských anekdotách v kontextu literatury I. pol. 20. stol.*

1 Aktuálnost tématu

Štěpán Balík si jako téma své disertační práce vybral problematiku aktuální a živou. Upozornil na stereotypní, na historickém kontextu nezávislé vnímání cizorodého elementu majoritním jazykovým společenstvím (viz substituovatelnost pozice „oni“ ve vztahu „my“ vs. „oni“). V tom je přínos disertační práce nade vší pochybnost.

2 Cíl disertační práce a jeho splnění

I po opakovaném pročitání úvodních pasáží disertační práce s překvapením shledávám, že jednoznačně formulovaný cíl vymezen není. Je zanořen do textu úvodní kapitoly, která tím předznamenává hlavní nedostatek disertační práce jako celku: mnohomluvnost a časté odbočování od právě projednávané problematiky; práci chybí soustředění a konciznější koncepce jednotlivých mikrotémat. Vyvozují tedy, že cílem disertační práce bylo identifikovat odlišnosti a shody obrazu, resp. fenoménu Žida v polské a české literatuře (s. 13) a snad i v českém a polském jazyce (s. 14).

Naplnění tohoto cíle je porůznu roztroušeno v textu disertační práce. Samotný *Závěr* je obsahově a koncepčně značně heterogenní, neboť přináší (s. 162–170)

- a) informace uvedené již v úvodu
- b) shrnující charakteristiku českých anekdot (Poláček, Pick, s. 164), nikoliv však polských
- c) již zmíněnou tezi o projevech etnocentrismu v jazykovém materiálu (s. 164, 166, 168)
- d) další dílčí jazykové doklady (s. 165)
- e) výsledky práce dřívějších badatelů, četné další odkazy na sekundární literaturu
- f) zajímavý předpoklad o obsazování pozice „cizí“ v jazyce, škoda že neověřený (s. 165)
- g) rozsáhlé citáty (Čapek – Proč nejsem komunistou, s. 167)
- h) úvahy o vztahu česká majoritní společnost – romské etnikum (s. 167–168)
- i) širší zamyšlení nad korektností jazykového vyjadřování

Dovoluji si namítnout, že účelnější by bývalo, kdyby autor zpracoval třeba podstatně kratší závěr, avšak s pregnantně formulovanými výsledky, symetrickými ke stanoveným cílům. V předkládané podobě *Závěr* vyznívá spíše jako pokračování heuristiky.

3 Metodologie

Adekvátnost zvolené metodologie mohu posoudit jen s obtížemi, neboť v práci scházejí jasně vymezená vstupní data. Z výkladu se zdá (s. 38), že probíhaly rozhovory s respondenty (s kolika?, s jakým cílem?, s jakými výsledky?), byla prováděna obsahová analýza literárních textů (anoncovány jsou čtyři anekdotické knihy, avšak v textu se porůznu objevují i další

zdroje, mnohdy bez bližší specifikace; určení „ukázka pochází z Petrohradu“, s. 126, nestačí).

Velice zajímavá by přitom byla kognitivní prototypická analýza struktury jazykové paměti obou jazykových společenství, českého i polského, té se však autor jen místy dotýká (nejsem si jista, zda obava z dotazníkové metody není přehnaná, s. 38–39).

Již jsem zdůraznila, že mimořádně přínosné je širší usouvztažení úzce chápaného „antisemitismu“ směrem k nadčasově existujícímu, variujícímu „etnocentrismu“. Nebezpečí takového rozkročení pak ovšem samozřejmě spočívá v určité bezbřehosti výkladů: např. pasus o Romech, s. 113, otázky, na něž práce nemůže a neumí odpovědět (možný křesťansko-židovský ekumenismus, s. 49) apod. Naopak na s. 141–145 bych uvítala omezení výčtového způsobu výkladu ve prospěch analýzy předloženého jazykového materiálu.

4 Teoretická báze

Je evidentní, že autor se na výzkum velice odpovědně připravoval, je však otázkou, do jaké míry je účelný široce chápaný detailní teoretický výklad. Postuláty kognitivní lingvistiky jsou samozřejmě pro práci zásadní, avšak už natolik známé, že by bylo třeba odůvodnit jejich zařazení jasnou vazbou k tématu (např. s. 28n.). Rozsáhlé citace sekundární literatury by snad bylo lépe parafrázovat s vystižením hlavní myšlenky (např. s. 34, 49, 50). Historická část, přiznaně kompilační, je ospravedlňována potřebou dodržet princip akceptability vůči čtenáři, který se „neorientuje v historických souvislostech“ (s. 40). Obávám se, že tato motivace je v případě vědecké disertace zcela zbytná. Pokládala bych za vhodné kapitolu propracovat, vybrat jen hlavní a ve vztahu k práci podstatné informace.

S předešlým souvisí i občasné opakování, místy doslovné (např. s. 12–13 a 87–88).

Proč se nepracuje s konstitutivním pojmem kognitivní lingvistiky, tedy s metaforou?

Práce působí dojmem, jako by autor věnoval větší pozornost pochopení kulturněhistorických souvislostí a studiu sekundární literatury o historii Židů než vlastnímu výzkumu. Studie přímo se dotýkající ústřední problematiky chybějí (srov. jenom v *Naší řeči* články zabývající se námátkou výrazem *epes*, 1979, jazykem I. Olbrachta, 1972, B. Hrabala, 2007, články dokládající oživení užívání výrazu *chucpe* po roce 1989, diskuse o původu propria *Tábor* apod.).

Není také stanoven literární kontext I. pol. 20. století, jak slibuje název disertační práce.

Je to škoda, protože disertace obsahuje množství podnětných postřehů a je evidentní, že práce s jazykovým materiálem nečiní autorovi potíže – viz např. velmi pěkná analýza na s. 109–110. Podobně mi není jasné, proč autor v tak vysoké míře přebírá výsledky výzkumu druhých (např. s. 115, 119) a s vlastními doklady a analýzami se drží v pozadí.

Nejasněná kritéria pro stanovení výzkumného vzorku jsou možná příčinou, proč působí cizorodě jazykové doklady z 19. století – věřím autorovi, že Čelakovský uvádí frazém *spustit na někoho židovskou*, ale domnívám se, že daleko živější je (a byl) v českém jazykovém společenství obrat *spustit na někoho bandurskou*.

5 Komentáře a poznámky oponenta

Autora práce osobně znám z vědeckých konferencí, tedy mohu myslím zodpovědně referovat o jeho dlouhodobém, vážném zaujetí problematikou, které je ostatně z předkládané

práce jasně patrné. Na druhé straně se však domnívám, že to bylo právě toto zaujetí, které zapříčinilo, že některé pasáže práce nejsou zpracovány s přísně vědeckým odstupem. Nechci se pouštět na tenký led interpretací jednotlivých frazémů, ačkoliv jsem přesvědčena, že pokud autor zvolil společensky závažné téma, musel s protinázory počítat a o to více své závody opřít o nezpochybnitelné argumenty. Snad tedy jen jeden příklad: vykonstruovaný protisměrný frazém *Kvílí jako v kostele* (s. 23) mezi takové argumenty, obávám se, nepatří. Rozumím autorově zásadě ze s. 123, že argumentace pomocí lingvoreálií jenom upevňuje zažitý stereotyp, respektive jeho verbalizované projevy, dokonce tento přístup pokládám za velmi cenný, neboť nezůstává na povrchu, nýbrž se snaží jít až ke dření problému. Přesto však se domnívám, že od zdrojové historické reality nelze odhlédnout (jak se to ostatně nedaří ani autorovi, srov. hned následující stranu 124). Nelze totiž srovnávat nesrovnatelné: tedy funkčně zcela odlišná společenská centra židovskou synagogu a křesťanský kostel (s. 23).

Mám také obavy, že autor je poněkud v zajetí vlastní představy o fenoménu, resp. jazykovém obrazu Žida jako veskrze negativní mozaiky: proč se jako argument uvádí *rohavý rabín*, ale už ne frekventovanější *moudrý rabín*? Proč není vzato v úvahu sousloví *krásná Židovka*? Ale i dosud živé úsloví *Je to ještě cítit židovinou*?

Některé předkládané doklady nejsou přesvědčivě interpretovány – při nejlepší vůli nevidím v anekdotách na s. 154–155 žádné známky specificky židovské nevzdělanosti a nekulturnosti, příp. masochismu (s. 151). Nejsem kompetentní vynášet literárněteoretické soudy, ale nejedná se spíš o projevy absurdního humoru?

Drobné připomínky

- Obyčejný s. 33 – snad obvyklý?
- Vyučující jazyk – myslí se zřejmě vyučovací (s. 75).
- Lidová zpěvohra není totéž co opera (s. 153).
- Zkratkovitá je formulace: docházelo ke ztotožňování českých židů s okupanty (s. 78).
- *Naše socialistická nátura*, s. 102 – hezká ukázka jednoho stereotypu z pera samého autora, podobně na s. 135 Bondyová (*V dnešní době každý sedí sám s manželkou u televize...*).
- Prosím, aby si autor ujasnil rozdíl mezi lexikálními výpůjčkami a přejímkami (spatřuje-li jaký) a terminologicky upřesnil užívaná sousloví obecná čeština (s. 94), hovorová čeština (s. 97), přirozený jazyk (s. 95), koncovka vs. tvaroslovná přípona vs. substantivní přípona (s. 114). Podobně prosím, aby vysvětlil, jak chápe hlásku a jak foném (s. 105).
- Neznám Čelakovského *Mudrosloví* v podobě *Múdrosloví*, jak uvádí autor.

Otázky

- Proč není uveden příklad české lidové písně, když se naznačuje její existence (s. 126)?
- Šábes, s. 105 – podle mého miniprůzkumu tento výraz nese negativní konotace. Zde by právě bylo užitečné realizovat výzkum mezi více respondenty. Podobně nikdo

z respondentů mého miniprůzkumu nikdy neslyšel sousloví *židovský gól* (s. 127). Jakou tedy mají předkládané příklady validitu? Zvážil autor, že může jít o okazionalismy?

6 Formální a jazyková stránka

Práce se vyznačuje příkladnou citační kázní, jen drobnost – občas jsou nejednotné citace v seznamu literatury. Chybí ale položky citované v textu (aniž bych cíleně tento aspekt sledovala): Bartůšek 1970, Borys 2005, Machek 1971, Oliva 1999, Orloš 2005, Pěkný 2001, Stich 1994, Rosten 2004.

Velice však lituji jazykových chyb, které práci znehodnocují. Nejedná se pouze o chyby literární, které ve svém množství skutečně působí velmi rušivě (např. s. 25, 30, 38, 45, 46, 63, 67, 72, 85, 94, 95, 102, 105, 107, 108, 113, 120, 121, 122, 125, 127, 128, 133, 140; 163, 164, 165, 166, 167, 170 – spolu s ostatními nedostatky, viz níže, není v celém *Závěru* ani jedna stránka bez jazykové chyby), ale především o

- a) nedostatky pravopisné, a to i chyby, které nelze označit jinak než hrubé: *zacíl* – s. 13, *z pochybami*, s. 64, *návštěvy umožňovali* – s. 81, *kapacity byli naplněny*, s. 82, *zaměstnanci byli zhlédáni*, s. 124, *my bychom mohly, o Podkarpatské Rusy*, obojí s. 140, *Národní Divadlo*, s. 153, *nese sebou*, s. 169
- b) stabilně chybné psaní značky % s předchozí číselnou hodnotou, např. s. 41 a všude jinde
- c) porušování shody: *pravidla, které*, s. 16, *aféra, v němž*, s. 52, *slova, které*, s. 168
- d) nedostatky interpunkční (s. 13, 16, 23, 37, 49, 71, 78, 80, 88, 93, 99, 111, 134, 137, 157)
- f) nedostatky syntaktické (s. 14, 42, 60, 156), nejednotně je kladena interpunkce přímé řeči (např. s. 26) a velké/malé písmeno po uvozovací větě na začátku přímé řeči
- g) drobnosti – *semiotický* (s. 27), *aškenázští* vs. *aškenázský* (s. 41), nejednotné psaní slov oddělených lomítkem (např. *stereotypu/prototypu, stereotypu / prototypu*, s. 31), různopsaní *Rzecz Pospolita* vs. *Rzeczpospolita* (s. 53 vs. 59), *Kongresówki* vs. *Kongresówki* (s. 60), *bezdůvodné židé* vs. *Židé* (s. 62), *Polsko* vs. *Polska* (s. 69) aj.

Nesouhlasím s kontaminováním odborného textu publicismy („z teoretické části *této* knihy přebírám do *této* kapitoly základní know-how“, s. 18, „Bůh sud“...“, s. 21, „Bohem navštěvované etnikum“, s. 25), familiárními kontaktovémi formulami („Čtenář se ve snaze sledovat nit autorova výkladu již jistě stává netrpělivým“, „s přimhouřením oka“, s. 30, 137), jazykovou hříčku o jednookých a dvouokých ostřížích bych také doporučila vypustit (s. 40), podobně na několika místech opakovaná klišé o *laskavém čtenáři*. Místy se vyskytují neobratné formulace, které působí až komicky („Vrátím-li se k židli“, s. 21, „Židé, kteří se nacházeli pod Rakouskem“, s. 52, „... představitelé západních mocností ... *prosazovali* svobody občanské a náboženské, a nikoliv *prosazení* požadavků kulturní a národní autonomie, a *prosazovali* tak...“, s. 75–76), nevhodné je střídání slovesných osob při označování autora (např. s. 38 vs. 39), opakování výrazů, užití dvou předložek vedle sebe (s. 134) apod. Rušivé je nadměrné užívání souvětých konstrukcí s podmínkovou větou v antepozici (např. hned strana 12 a další).

Technická poznámka – opravdu nebylo možné, s přihlédnutím k významu doktorské disertace, dohlédnout na tisk kapitol a na správnost číslování obsahu?

Nemám v úmyslu povyšovat formální stránku práce nad její myšlenkovou hodnotu. Navíc každý praktikující autor dobře ví, že chyby naše psané texty provázejí. Avšak v doktorské disertaci z oblasti bohemistiky, navíc v práci středního rozsahu, a za situace, kdy nejsou výjimkou dva a více formální či jazykové nedostatky na jedné stránce (s. 36, 51, 63, 64, 80, 92, 95, 111, 115, 161, 166, 167...), je třeba tuto skutečnost vnímat jako závažný handicap.

7 Kvalita předkládané disertační práce z hlediska nároků kladených na toto řízení

Z uvedených důvodů jsem nucena doktorskou disertaci PhDr. Štěpána Balíka hodnotit jako práci hraniční. **Doporučuji ji k obhajobě** s tím, že má-li být úspěšně obhájena, je nutné, aby autor námitky tohoto posudku přesvědčivě vyvrátil, a to zejména v oblasti cílů a závěrů práce, v oblasti metodologie výzkumu a včetně výhrad k její formální a jazykové stránce.

V Praze 3. 9. 2011

doc. PhDr. Martina Šmejkalová, Ph.D.